

Геннадій Прокоф'єв,

кандидат філологічних наук, доцент,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

(м. Умань, Україна)

ІРОНІЯ ТА СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ: ПОДВОЄННЯ КОДУ

У сучасному українському мовознавстві розглядаються різні аспекти семантичної деривації лексики [1; 2]. Семантичними дериватами є повнозначні слова, в основі переосмислення яких знаходиться розумова операція порівняння. Їхня поява в мові і мовленні визначається як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами. До перших слід віднести наявність у мові шару образно-експресивної лексики, суттєвою рисою якого є мінливість, що призводить до постійного поповнення та поновлення існуючого інвентаря. Необхідність існування цього шару обумовлена зовнішніми причинами, в першу чергу, необхідністю розглянути по-новому те, що вже має позначення у мові, з метою досягнення оптимального впливу на отримувача інформації. Семантичний дериват передає додаткову інформацію, яка відбиває суб'єктивне ставлення автора висловлення до його предмету.

Використання різних засобів мовної невідвертості, таких як метафора, іронія, натяк, непрямі мовленнєві акти, може створювати проблеми у спілкуванні. Перешкоди для адекватного розуміння стають особливо помітними, якщо один із комунікантів говорить нерідною мовою, оскільки вміння успішно породжувати, передавати та сприймати непрямі смисли є невід'ємною складовою комунікативної компетенції носія мови. Якщо ж у межах одного висловлення реалізуються два і більше засобів непрямого зв'язку між адресантом та адресатом акту мовлення, завдання розкодування смислу стає ще більш складним і цікавим. Одним із прикладів такого суміщення є поєднання в одній фразі іронії та семантичної деривації.

Речення, що містить семантичний дериват, подібно до будь-якого оціночного висловлення, характеризує не тільки об'єкт оцінки, але й її суб'єкта, оскільки свідчить про його аксіологічні пріоритети. Це ж саме відноситься і до іронічних висловлень, які є особливим підтипом оціночних речень, що передбачають близькість ціннісних позицій комунікантів, перетворюючи їх на співавторів непрямого смислу та оцінки. Автор іронічного значення досягає успіху тільки через співавторство з його адресатом. Підкупаючи інтерпретатора зовнішньою некатегоричністю та ненав'язливістю, іронія може більш ефективно досягати результату, ніж точна та детальна аргументація.

Така властивість семантичних дериватів, як оціночність, робить їх прагматично навантаженими словами, які є важливим засобом впливу на співрозмовника. Діапазон оцінок, що виносяться об'єкту, який підлягає порівнянню, може бути умовно поділений на дві частини. Одна з них, помічена знаком „плюс”, буде позначати різні ступені позитивної оцінки, друга ж помічена знаком „мінус”, охоплюватиме область негативної оцінки. Такі семантичні деривати, як *animal(n)*, *dog(n)*, *goat(n)*, *vegetable(n)*, *Snake*, *Brute*, *Cain*, *Judas*, *washy(a)* пов'язані з негативною оцінкою і, навпаки, наступна група – *angel(n)*, *goddess(n)*, *gazelle(n)*, *flower(n)*, *dove(n)*, *Madonna*, *Juliet*, *Aphrodite*, *honey(n)* – з позитивною. Однак, в залежності від інтенції автора висловлення в реальній комунікативній ситуації, можна спостерігати процес розходження семантичного і прагматичного планів дериватів. В певних умовах „плюс-характеристика” може перетворитись на „мінус-характеристику” та навпаки.

Дві полярно протилежні цілі, які стоять перед автором іронічного висловлення, можна визначити як засудження через удавану похвалу та похвалу через удаване засудження. Вживаючи семантичний дериват, з яким асоціюється позитивна оцінка, з іронічним наміром, мовець тим самим „розводить” його семантичний і прагматичний плани. Для інтерпретатора показником нещирості автора висловлення є нерелевантність семантичного плану деривата в контексті його використання або різноманітні

паралінгвістичні, просодичні, синтаксичні та інші маркери іронії. Прикладами вищеназваної невідповідності буде застосування слів "angel" чи "dove" для оцінювання непорядного вчинку, або називання відверто немолодого закоханого романтичним "Romeo". Подібно до цього вживання з іронічним наміром семантичного деривата, пов'язаного з негативною оцінкою, також породжує несуміщення семантичного та прагматичного планів. У якості приклада можна навести використання дериватів "washy" чи "hare" по відношенню до людини, яка здійснила сміливий вчинок, в результаті чого породжується іронічний смисл.

Поєднання явищ семантичної деривації та іронії надає особливої інтенсивності та виразності оцінці, яку виносить автор. Адресат вимушений одночасно проводити дві розумові операції порівняння. Той аспект об'єкта, що підлягає оцінюванню, немовби подвоюється в уяві інтерпретатора і вступає у відверту суперечність з контекстом, в якому вжито висловлення. Образність семантичного деривата надає зовні стверджувальній оцінці певної узагальнюючої сили, і дійсно стрімким та вражаючим стає її скасування адресатом, який розшифрував іронічний смисл. Набувши образності, іронічна оцінка здається більш мотивованою. Важливою рисою висловлень, які вміщують непрямі смисли, є їхня висока ефективність як засобу впливу на слухача з метою змінити його ставлення до предметів та явищ оточуючого світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Семантична деривація лексики в типологічному висвітленні: кол. моногр. Рівне, 2018. 212 с.
2. Тропина Н.П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование. Херсон, 2003. 336 с.